

Dwergooruil (foto 4), zingend mannetje te Kootwijkerbroek, 21 mei - 18 juni 2010

Foto: Cock Reijnders

Voorkomen van Dwergooruilen in Nederland en overig Noordwest-Europa

Gert Ottens

De fluitende zang van de Dwergooruil *Otus scops* is voor veel vogelaars die regelmatig het Middellandse Zeegebied bezoeken een bekend geluid. De laatste jaren zijn er ook in ons land enkele vogels geweest die langere tijd een territorium bezet hebben, zonder dat daarbij overigens sprake was van broedgevallen. Dat zijn nog steeds uitzonderingsgevallen.

dwergooruil

Aan de hand van de status in omliggende landen worden in dit artikel de Nederlandse waarnemingen van deze Mediterrane uil besproken en in een Noordwest-Europese context geplaatst.

Voorkomen en trekgedrag

De Dwergooruil kent momenteel een zuidelijke verspreiding, van Midden-Frankrijk en het Iberisch Schiereiland oostwaarts tot in West- en Centraal-Azië (del Hoyo et al. 1999). Op Europese schaal bevinden de belangrijkste populaties zich in Rusland (20.051-50.000 broedparen), Spanje (30.000-34.000), Turkije (5.000-30.000) en Kroatië (20.000-25.000). Andere landen met behoorlijke aantallen zijn o.a. Griekenland, Italië, Cyprus en Frankrijk (BirdLife International 2000). Het is daar een broedvogel van open bossen, boomgaarden, parken en ook tuinen. De meeste populaties bestaan uit trekvogels, die overwinteren van het zuidelijke deel van het verspreidingsgebied tot in Afrika ten zuiden van de Sahara (del Hoyo et al. 1999). Vooral de noordelijke populaties leggen hierbij grote afstanden af (Cramp 1989).

In de meeste Europese landen ten noorden van de broedgebieden is de soort vastgesteld als dwaalgast. Zo ook in Nederland, waar waarnemingen van Dwergooruilen dienen te worden voorgelegd aan de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) en waar tot met 2011 tien gevallen bekend zijn geworden van evenveel vogels (van den Berg & Bosman 2001, Ovaa et al. 2009, Ovaa et al. 2011, Ovaa et al. in druk, van der Vliet et al. 2004; zie ook Bijlage). Een vondst van een vogel in Wageningen in 1894 werd tijdens een herziening van de Nederlandse lijst niet langer aanvaardbaar geacht omdat het specimen niet kon worden gevonden (van IJzendoorn et al. 1996).

Seizoenspatroon, herkomst en verspreiding

Van de tien Nederlandse gevallen zijn er negen afkomstig uit het voorjaar (acht in de periode mei-juni en eentje in maart). Dit is het typische patroon van vogels die op de weg terug zijn naar hun broedgebieden en daarbij 'doorschieten'. Waarschijnlijk gaat het om Franse of Spaanse vogels die niet in staat zijn om hun trekdrang tijdig uit te schakelen op het moment dat ze de

Dwergooruil (foto 1), vrouwtje dood gevonden te Rotterdam, 8 september 1890.

Dwergooruil (foto 5), Rotterdam, 7-21 juni 1967, losgelaten nabij Lyon, Frankrijk.

broedgebieden passeren. De voorjaars trek vanuit de wintergebieden vindt namelijk tijdens maart-april plaats (Cramp 1989). Het resterende (en tevens eerste) geval heeft betrekking op een vogel die tijdens de najaars trek in ons land verzeild raakte. Op 8 september 1890 werd namelijk een vrouwtje gevonden in Rotterdam (Foto 1). Aangezien Dwergooruilen doorgaans in augustus-oktober vertrekken naar hun winterkwartieren (Cramp 1989) past dat heel goed in het trekpatroon. Een

zuidoostelijke herkomst van sommige van de vogels behoort overigens ook tot de mogelijkheden. Een andere verklaring voor enkele van de waarnemingen zou nog kunnen zijn dat ze met een schip naar Nederland zijn (mee)gekomen. Tenminste, het feit dat twee van de gevallen in de buurt van de haven van Rotterdam zijn gedaan zou daarop kunnen wijzen. Een levende vogel die in november 1996 in de haven van Emden, Noord-Duitsland, op een Spaans vrachtschip

Dwergooruil (foto 3), vrouwtje, vermoedelijk verkeersslachtoffer, langs de weg van Warns naar Stavoren, 8 mei 2003 Foto: Ep van Hijum

werd aangetroffen geeft aan dat dit inderdaad een manier is waarop vogels hier terecht kunnen komen. Daarnaast worden Dwergooruilen ook wel gehouden door 'vogelhouders', dus is er altijd een kans op ontsnapte vogels. Maar er is geen directe aanleiding om een van de Nederlandse gevallen in dat licht te bezien. Een ongeassisteerde aankomst ligt namelijk het meest voor de hand, ook gezien het patroon van de waarnemingen in Nederland en omliggende landen (zie verderop).

Vier van de laatste vijf gevallen betreffen vogels die tijdens het voorjaar in een parkachtig landschap (Noordwijk, Kootwijkerbroek & Baarn) of natuurgebied (Ooypolder) werden aangetroffen. Dat past goed binnen de biotoopvoorkeur van de soort, en de meeste (zo niet alle) Nederlandse gevallen zullen vrijwel zeker een natuurlijke, niet door de mens geïnduceerde oorsprong hebben.

Over de geografische spreiding van de Nederlandse gevallen is verder niet veel te zeggen. Al is het opmerkelijk te noemen dat vier van de tien vogels in Zuid-Holland opdoken, met verder

twee gevallen in zowel Friesland als Gelderland en één in Utrecht en Limburg. Zoals bij wel meer dwaalgasten speelt het toeval en een zeker waarnemerseffect hierbij waarschijnlijk ook een rol. Van de drie langst zingende vogels kan nog worden opgemerkt dat ze dit gemiddeld 28 dagen volhielden, zodat gesproken kan worden van territoria.

Opvallend is verder dat het in zeker vijf van de gevallen om vogels ging die verzwakt (of dood) werden gevonden, en waarvan er twee zelfs een gebouw binnen waren gevlogen (Langweer en Delft). De eerstgenoemde vogel werd dood aangetroffen (Foto 2), terwijl de andere (na te zijn opgeknapt) weer werd losgelaten nabij de vindplaats (Bosch & Eenshuistra 1958, Limosa redactie 1970).

Twee van de andere vogels (Rotterdam 1967 en het Friese geval van 2003) waren in aanraking gekomen met iets dat niet meegaf, waarbij de laatste vogel als vermoedelijk verkeersslachtoffer werd gevonden langs de weg van Warns naar Stavoren (Ep van Hijum in litt, foto 3), terwijl de Rotterdamse

Dwergooruil uiteindelijk in goede conditie werd losgelaten nabij Lyon, Frankrijk (Tekke 1967, foto 5). Van de ruim 30 aanvaarde waarnemingen in Groot-Brittannië vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw (t/m 2007; zie verderop), ging het in 17 gevallen ook om dood, gewond of verzwakt gevonden vogels (Slack 2009). Mogelijk dat de extra vliegafstand sommige van de vogels toch teveel werd. Als insecteneter zal ook voedselgebrek Dwergooruilen parten kunnen spelen, vooral tijdens insectenarme seizoenen en op ver noordelijk gelegen plekken (zie bijvoorbeeld ook verderop; IJsland).

Dwergooruilen in omliggende landen

In België zijn acht waarnemingen aanvaard. De chronologie van de gevallen is enigszins vergelijkbaar met die in Nederland. Twee van de Belgische gevallen vonden begin 20e eeuw plaats (beide verzameld), pas veel later gevolgd door drie gevallen in de jaren '70, eentje in 1984 en in 1992 en de laatste waarneming was in 2003. Ook het seizoenspatroon is vergelijkbaar, met iets meer nadruk op de zomer: mei (3), juni (2) en juli (2) en één in oktober. De laatste vijf gevallen betroffen overigens zingende exemplaren die gemiddeld ongeveer zes dagen 'territorium hielden' (Wouter Faveyts in litt). Het merendeel (vijf, waaronder de vier laatste) van de Belgische Dwergooruilen werd in Wallonië vastgesteld, wellicht niet verwonderlijk door de ligging ten opzichte van Frankrijk.

In Duitsland zijn van 1977 (toen er een dwaalgastencommissie werd ingesteld) tot en met 2010 tenminste 41 aanvaarde waarnemingen bekend geworden, waarbij moet worden opgemerkt dat in Duitsland geen gevallen zijn aanvaard van voor de periode 1977-1992 (Deutsche Seltenheiten Kommission 2010, Peter Barthel, Christopher König & Kirsten Krätzel in litt). Niet alle waarnemingen zijn namelijk bij de dwaalgastencommissie terechtgekomen, want het vermoeden bestaat dat er de afgelopen 30 jaar meerdere (mogelijke) broedgevallen zijn 'stilgehouden' (Peter Barthel in litt). Gevallen van voor 1977 zijn niet door deze commissie geverifieerd, maar het betreft relatief vaak vogels die werden verzameld of gevonden. Het meest noordelijke voorbeeld daarvan betreft

een vogel die in mei 1862 werd bemachtigd op Helgoland (Dierschke et al. 2011).

Van de 41 recente waarnemingen gaat het in vijf gevallen om vogels die in de periode juli-september (en de al eerder genoemde 'schipbreukeling' in november) zijn vastgesteld, dus waarschijnlijk betrof het vogels die tijdens de wegtrek zijn afgedwaald. Alle overige gevallen hebben betrekking op Dwergooruilen die in het voorjaar voor korte of langere tijd roepend zijn aangetroffen, inclusief de hierna genoemde broedgevallen. Waarnemingen van territoriale vogels nemen er recent toe, vooral in de zuidelijke helft van Duitsland, waar vanaf de laatste eeuwwisseling jaarlijks (meestal meerdere) zingende vogels zijn gehoord. Tot het eind van de 20e eeuw werden in Duitsland twee broedgevallen voldoende gedocumenteerd (Cramp 1989). Met ingang van 1998 (Thüringen) zijn daar nog minstens zeven bijgekomen (t/m 2010); 2003 (Rheinland-Pfalz), 2004 (Rheinland-Pfalz & Baden-Württemberg), 2006 (Hessen & Bayern), 2007 (Bayern) en 2009 (Hessen; Boschert 2005, Deutsche Seltenheiten Kommission 2008, Deutsche Seltenheiten Kommission 2009 & Deutsche Seltenheiten Kommission 2010). Daarnaast was gedurende 2002-2004 een paartje aanwezig in Bayern maar een broedgeval kon niet worden vastgesteld (Kirsten Krätzel in litt). Hoewel het beeld voor 2011 en 2012 nog niet helemaal duidelijk is, lijkt er in 2012 wel sprake te zijn van een soort van influx in Duitsland met minimaal elf roepende vogels (Christopher König in litt).

In Denemarken is de soort extreem zeldzaam met vier aanvaarde gevallen. Het eerste Deense geval betrof een verzameld exemplaar in 1910 (datum onbekend), gevolgd door een vondst van een vogel die op 3 januari 1917 'naast een rattenval' werd gevonden in Kopenhagen. Dergelijke winterwaarnemingen zijn uitzonderlijk in een Noord-Europese context. De laatste twee gevallen tenslotte betroffen zingende vogels in resp. mei 1982 en juni-juli 2003 (Rønne 1994 & Troelse Eske Ortved in litt). Verder naar het noorden zijn er trouwens (t/m 2011) nog elf aanvaarde gevallen in Zweden en twee in Noorwegen (Breife et al. 2003, Bunes & Solbakken 2002, Anders Eriksson in litt en Tor Olsen in litt).

Dwergooruil (foto 2), Langweer, Friesland, 26 mei 1958

Foto: Natuurmuseum Fryslân

De Dwergooruilen in Frankrijk behoren, vanuit Nederland gezien, tot de dichtstbijzijnde substantiële populatie met ca. 5.000 broedparen. Deze zijn vooral geconcentreerd in het zuidoostelijke deel van het land, met verspreide subpopulaties in Zuidwest- en Midden-Frankrijk (Dubois et al. 2008). Tot in de eerste helft van de 20e eeuw kwamen Dwergooruilen vrijwel overal in Frankrijk voor, maar vanaf ongeveer de jaren '50 werden de meest noordelijke broedgebieden geleidelijk verlaten en trok de populatie zich (in zuidelijke richting) terug. Momenteel bevinden de regelmatig bezette broedgebieden zich ten zuiden van de lijn Nantes-Parijs-Mulhouse (Dubois et al. 2008). Sinds de laatste eeuwwisseling vonden echter verscheidene (meestal tijdelijke)

broedgevallen plaats in gebieden (ook noordelijke) waar de soort voorheen verdwenen was (Dubois et al. 2008).

Slack (2009) geeft een uitgebreide analyse van de Britse gevallen van de Dwergooruil. Tot en met 2007 werden daar 82 waarnemingen vastgesteld, waarvan 45 in de periode 1821-1950 en 37 in de periode daarna. Ook hier bestaat het beeld uit meerdere 'oude' gevallen (daarvan 38 in de 19e eeuw) met afnemende aantallen tot de jaren '70 van de vorige eeuw, waarna een opleving plaatsvond die er toe leidde dat de soort er vanaf halverwege de jaren '90 een vrijwel jaarlijkse verschijning is. In Groot-Brittannië vertonen Dwergooruilen ook een verspreiding die duidt op doorschietende

trekvogels uit het zuiden; de meeste gevallen worden vastgesteld in het zuidwesten des lands, tijdens de periode april-juni. Ook in het uiterste noorden van Schotland, en dan in het bijzonder op de noordelijke eilandengroepen, zijn er in het voorjaar relatief veel gezien (Slack 2009). Waarschijnlijk zijn dit doorschieters die pas stoppen wanneer ze worden geconfronteerd met de open oceaan. Dat laatste maakt de vijf gevallen in IJsland (alle dood gevonden of -geschoten in het voorjaar, in de periode 1945-1975; Yann Kolbeinsson in litt) overigens des te opmerkelijker. Ook in Ierland is de soort behoorlijk zeldzaam, met 14 gevallen tot en met 2010 (Milne et al. 2006).

Discussie

Het is opvallend dat Dwergooruilen tot de eerste helft van de vorige eeuw minder zeldzaam lijken te zijn geweest in Noordwest-Europa, daarna verschenen ze nog maar bij hoge uitzondering, maar vanaf de laatste eeuwwisseling lijkt de soort weer iets toe te nemen. In de jaren '80 en '90 van de 20e eeuw vond in Frankrijk een versnelde afname plaats (Dubois et al. 2008), die zich uit in de waarnemingen in noordelijk Europa. De recente, maar bescheiden, opleving ten noorden van de reguliere broedgebieden (o.a. dus in Duitsland en Frankrijk) is ook lastig te verklaren maar is deels waarschijnlijk een effect van een toegenomen waarnemerskorps, dat bovendien meer gespitst is op zeldzaamheden. Want er bestaan geen aanwijzingen dat het de Europese populatie Dwergooruilen als geheel beter voor de wind gaat dan voorheen, in tegendeel zelfs (BirdLife International 2000). De noordgrens van het broedareaal van de soort wordt wel op de juli-isotherm van 15 °C. gesteld (Mikkola 1983), dus wordt wel geopperd dat bij de recente opleving van deze soort klimaatverandering een rol zou kunnen spelen (Deutsche Seltenheiten Kommission 2010). Dat is ook de verwachting die Huntley et al. (2007), met alle mogelijke slagen om de arm (want aan de hand van klimaatmodellen), uitspreken voor Dwergooruilen in Noordwest-Europa. Al lijkt het op dus dit moment nog onwaarschijnlijk, maar misschien moeten we ook in Nederland rekening houden met broedgevallen in de toekomst. Eén ding is zeker, als dat gebeurt dan zal daar in een

volgende uitgave van Uilen ongetwijfeld verslag van worden gedaan.

Gezien het nachtelijke gedrag van deze soort, en het cryptische uiterlijk, is het overigens onwaarschijnlijk dat er buiten de broedgebieden vogels zouden zijn gevonden, wanneer deze niet hadden gezongen. Want afgezien van de vondsten is alleen de vogel van 2010 (in dat geval door meerdere vogelaars) ook goed gezien (en gefotografeerd, zie foto 4). De vogels van 1998, 2008 en 2011 zijn alle drie vooral gehoord, al werd eerstgenoemde af en toe ook wel opgemerkt als schim in de schemering (Ebels & van der Winden 1998). Er zullen dus ongetwijfeld Dwergooruilen onopgemerkt zijn gebleven (en blijven).

Bij vogels die alleen worden gehoord ligt verwarring met de Vroedmeesterpad *Alytes obstetricans* op de loer. De roep van deze pad lijkt namelijk sterk op die van de Dwergooruil. Ook de ontdekkers van de vogel van de Ooypolder en van Noordwijk dachten in eerste instantie met een Vroedmeesterpad te maken te hebben (Ebels & van der Winden 1998, van den Burg 2008). Aan de andere kant zijn er ook waarnemingen bekend die eerst als (zekere) Dwergooruil werden gemeld, maar die later toch Vroedmeesterpadden bleken te betreffen.

Dankwoord

De hulp van André de Baerdemaeker (Vogelklas Karel Schot), Peter Barthel, Max Berlijn (archivaris CDNA), Anders Eriksson, Wouter Faveyts, Ep van Hijum, Fred Hustings, Yann Kolbeinsson, Christopher König, Peter Koomen (Natuurmuseum Fryslân; NMF), Kirsten Krätzel, Kees Moeliker (Natuurmuseum Rotterdam; NMR), Tor Olsen, Troels Eske Ortvad, Winanda de la Rambelje-Mergler, Cock Reijnders, Ran Schols, Piet Spoorenberg, Anneke van Wijk en Hans Zweekhorst was onontbeerlijk bij de totstandkoming van dit artikel. Willem-Jan Fontijn en Marnix Jonker voorzagen een eerdere versie van opbouwende kritiek, waarvoor dank!

Literatuur

- van den Berg, A.B. & Bosman, C.A.W. 2001. Zeldzame vogels van Nederland. Avifauna van

Nederland 1, 2e druk. Utrecht/Haarlem.

- BirdLife International 2000. European Bird Populations: Estimates and Trends. Cambridge.
- Bosch, G. & Eenshuistra, O. 1958. Dwergooruiltje in Friesland. *Vanellus* 11: 466-467.
- Boschert, M. 2005. Vorkommen und Bestandsentwicklung seltener Brutvogelarten in Deutschland 1997 bis 2003. *Vogelwarte* 126: 1-51.
- Breife, B., Hirschfeld, E., Kjellen, N. & Ullman, M. 2003. *Sällsynta fåglar I Sverige*. Stockholm.
- Bunes, V. & Solbakken, K.A. 2002. *Sjældne fulger i Norge I* 2002. *Ornis Norvegica* 27: 4-47.
- Van den Burg, B. 2008. De Dwergooruil op Willem van den Bergh in Noordwijk. *Duinstag* 23: 2-6.
- Cramp, S (red.) 1989. *The Birds of the Western Palearctic*. Deel 4. Herziene druk. Londen.
- Del Hoyo, J., Elliott, A. & Sargatal, J. (red.) 1999. *Handbook of the Birds of the World*. Deel 5. Barcelona.
- Deutsche Seltenheiten Kommission 2008. Seltene Vogelarten in Deutschland von 2001 bis 2005. *Limicola* 22: 249-339.
- Deutsche Seltenheiten Kommission 2009. Seltene Vogelarten in Deutschland von 2006 bis 2008. *Limicola* 23: 257-334.
- Deutsche Seltenheiten Kommission 2010. Seltene Vogelarten in Deutschland in 2009. *Limicola* 24: 233-286.
- Dierschke, J., Dierschke, V., Hüppop, K., Hüppop, O. & Jachmann, K.F. 2011. *Die Vogelwelt der Insel Helgoland*. Helgoland.
- Dubois, P.J., le Maréchal, P., Oliosio, G. & Yésou, P. 2008. *Nouvel inventaire des oiseaux de France*. Paris.
- Ebels, E.B. & van der Winden, E. 1998. Dwergooruil in Ooypolder. *Dutch Birding* 20: 143-144.
- Huntley, B., Green, R.E., Collingham, Y.C. & Willis, S.G. 2007. *A Climatic Atlas of European Breeding Birds*. Barcelona.
- van IJzendoorn, E.J., van der Laan, J. & CDNA 1996. *Herziening Nederlandse Avifaunistische Lijst 1800-1979: tweede fase*. *Dutch Birding* 18: 157-202.
- Mikkola, H. 1983. *Owls of Europe*. Londen.
- Milne, P., McAdams, D.G. & Irish Rare Birds Committee 2006. *Irish Rare Bird Report 2005*. Newtownmountkennedy.
- Ovaa, A., Groenendijk, D., Berlijn, M. & CDNA

2009. *Rare birds in the Netherlands in 2008*.

- Dutch Birding* 31: 331-352.
- Ovaa, A., Groenendijk, D., Berlijn, M. & CDNA 2011. *Rare birds in the Netherlands in 2010*. *Dutch Birding* 33: 357-376.
- Ovaa, A., Groenendijk, D., Berlijn, M. & CDNA in druk. *Rare birds in the Netherlands in 2011*. *Dutch Birding*.
- Redactie 1970. Dwergooruil in Delft waargenomen. *Limosa* 43: 162-163.
- Rønneest, S. 1994. *Sjældne fugle i Danmark*. Skjern.
- Slack, R. 2009. *Rare Birds Where and When. An Analysis of Status & Distribution in Britain and Ireland*. York.
- Tekke, M.J. 1967. Waarneming van een Dwergooruil (*Otus scops*) in Nederland. *Limosa* 40: 180-181.
- van der Vliet, R.E., van der Laan, J. & CDNA 2004. *Rare birds in the Netherlands in 2003*. *Dutch Birding* 26: 353-383.
- Gert Ottens, *Ganzebloem* 14, 3984 CG Odijk (glanskraai@hotmail.com)

Bijlage

Dwergooruilen in Nederland; 10 aanvaarde gevallen (10 exx.), 1800-2011 (van den Berg & Bosman 2001, Ovaa et al. 2009, Ovaa et al. 2011, Ovaa et al. in druk, van der Vliet et al. 2004);

- 8 september 1890 Rotterdam, ZH. Vondst, vrouwtje (collectie NMR no. 9989-001286).
- Eind maart 1906 Gulpen, LI. Verzameld (collectie Forschungsmuseum A. Koenig, Bonn, BRD).
- 26 mei 1958 Langweer, FR. Vondst (collectie NMF no. 1980-21307).
- 7 juni - ca. 21 juni 1967 Rotterdam, ZH. Vondst, losgelaten ca. 21/6.
- Ca. 12 - 20 mei 1970 Delft, ZH. Vondst, losgelaten 20/5.
- 17 mei - 11 juni 1998 Ooypolder, GL. Zingend.
- 8 mei 2003 Súdwest-Fryslân, FR. Vondst, vrouwtje (collectie NMF no. 2003-00041).
- 22 mei - 19 juni 2008 Noordwijk, ZH. Zingend.
- 21 mei - 19 juni 2010 Kootwijkerbroek, GL. Zingend.
- 9 en 12 mei 2011 Baarn, UT. Zingend.